

Драган Бабић

ЖИВОТ ПОД ТУЂИМ ИМЕНОМ

Ненад Јовановић, *Низ џелендер*,
Фабрика књига, Београд, 2015.

*Дакле Босанци Индијанци Хрвати Срби
Канадски Мађари и Црнци са кинеском крвљу
(све сам их видео како удишу чисти кисеоник
не би ли променили глас)
Избежлице са Кордуна из Лике Босне Шумадије Бачке Срема
Киргистана и Узбекистана
Људи чији су фото-албуми њејео
(Инд. инд.)
„Зар је то прича?“*

Премда одавно део нашег књижевног поља, последњих година тематске збирке/антологије/пресеци/избори/зборници кратких прича писаних по „кључу” или „поруцбини” имају све већи значај. Оне настају из различитих побуда – у питању су махом обележавања значајних датума и годишњица, омаж знаменитим личностима, политичко-друштвени ангажман, истраживање истих тематско-мотивских оквира аутора различитих поетика и генерација, анализа одређених актуелних тема наше стварности или стварање нових едиција жанровске прозе – и у склопу издавачког плана различитих кућа, али све имају неколико заједничких одлика. Премда тек неке поседују квалитет, релевантност и концепт, њихов задатак је да наведу писце на изражавање у до тада занемареним оквирима, образују контакт књижевности и стварног света, окупе имена која дају значај тим пројектима, те да по-

кажу како различити писци посматрају исти догађај. Овакви пројекти су некад корисни – посебно када се ради о генерацијским антологијама, као што је *Псећи век* Саше Илића из 2000. године – а некад од мање важности, посебно када су створени из ванкњижевних, пригодних или тржишних разлога. Најзад, овакви наслови јесу део наше књижевне стварности и битан чинилац оног њеног дела који је усмерен на концептуалну страну стваралаштва. У оквирима концепта, и не само у њима, ма колико се то чинило излишним, треба посматрати и збирку *Низ гелендер* Ненада Јовановића.

Чему овако обиман увод који на први поглед нема никаквих додирних тачака са конкретном збирком? Приче у њој, наиме, нису настајале по позиву, нису све тематски одређене у само једном смеру, нити промовисане као „приче о...” не би ли привукле читаоце. Али, оне јесу концептуалне, и стога су пандан онима у поменути тематским збиркама и антологијама јер су донекле „наручене” приче, с том разликом што их од аутора не „наручују” издавач, уредник, приређивач или састављач, већ је он сам укључен у њихово „наручивање”. Он је, у једном занимљивом, мада не и потпуно новом књижевном подухвату, до окоснице прича стигао у сарадњи са Давидом Албахаријем, тражећи од њега наслове за будуће приче. Обликована је двосмерна сарадња два аутора – један је изискивао наслове, а други приче које би настале према тим насловима, и на тај начин се стигло до рукописа ове збирке. На сличан начин настала је збирка прича *Да ли постоји животи* Јудите Шалго из 1995. године: ауторка је саставила наслове за своје прозне целине на основу фраза које је добијала од својих пријатеља од којих су неки били део стваралачког света и могли антиципирати исходиште тих наслова, док други никако нису. Тако формирана концептуална збирка морала је бити игра случајности и намере, посебно ако се зна да су поменуте фразе – неке једноставне и опште („Ирена или о Марини или о биографији”, „Хекторов коњ”, „Фараон”, „Бићу тројански коњ” или „Преображај”), друге конкретне, захтевне и ограничавајуће („Прича о човеку који је продавао кисели купус и имао кћи лавицу”, „Како се гроф од Поитиерса преодијевао у разне хаљине како би непознат кушао живот у различитим сталежима и звањима” и „Ото Толнаи и Ласло Вегел гледају Митинг солидарности, 25. септембра 1988. у Новом Саду”) – прво биле део света оних који су их изrekli, потом припадале ауторкиној свести, па тек прешле у књижевну стварност. Слично томе, наслови збирке *Низ гелендер* су нешто што је морало већ бити присутно у креативном уму оног који их је задао у процесу готово несвесног и аутоматског записивања. Они су, дакле, обликовани Албахаријевим референтним оквиром и паракњижевним везама, што и он истиче у пролошком тексту „Нојево јаје”: „На пример, први наслов,

'Голубији измет', записан је као директан одговор на збирку прича Џона Апдајка *Голубије ђерје*, која је својевремено извршила велики утицај на мене. 'Страст' доводи ове приче у везу са причама Исака Башевиса Сингера из збирке *Стираси*. Готово сам сигуран да неко има причу о остарелој кобили, можда Чехов или Шодем Алејхем. Наслов 'Нико као ти и ја' води нас право у средиште нашег рокенрола, у антологијску песму групе *Шарло Акробатиа*. С друге стране, питање 'Зар је то прича?' биће на уснама многих читалаца након читања ове књиге." Формирани у свести једног аутора и укалупљени његовим искуством, ови наслови су више повезани са њим него са другим аутором који по њима ствара причу. Наравно, овде се може исказати и сумња у то да су неке од њих постојале у рукопису у измењеном облику и да су онда незнатно прерађене не би ли више одговарале задатим темама – но, ако је веровати аутору, прво је дошао наслов, а потом прича, што значи да су наслови били довољно потентни и интригантни да га покрену на стварање. Међутим, сем очигледне разиграности, поступак потеже и питање ауторства на који реферише и сам Албахари: „Понављао бих педесет хиљада пута (или, можда, сто хиљада?) да је требало да те наслове сачувам за себе. Овако, кад сам их отуђио од себе, никада нећу написати приче које им припадају." Другим речима, ко је доминантан аутор у овом контексту – онај који је задао наслове или онај који је написао рукопис? Јасно је ко је фаворизован и чије име стоји на корицама, али ни утицај другог није занемарљив. Мора се истаћи и умешност Јовановића да на туђе наслове одговори сопственим искуствима и свој живот стави унутар туђих оквира, допустивши својим причама да живе под туђим именом. До тог двоструког онеобичавања долази услед делимичног одмицања и од искуства о којем се приповеда и од наслова, чиме се добија текст на граници фикције и стварности, подједнако удаљен од оба пола. Ако се ауторова биографија познаје ван књижевног рада, увиђа се да поједине приче јесу базиране на сопственом емигрантском искуству, али и да су неке више одређене према наслову, што помиње и Албахари: „У готово свим причама присутна је свест о томе да се оне исписују као задаци, као својеврстан облик некадашњих писмених задатака из српскохрватског језика у којима смо за релативно кратко време морали да напишемо смислен текст на неку најчешће незанимљиву тему: 'Пролеће је стигло у наш град', 'Златна јесен', 'Свет магле у прози Михаила Лалића'." Одмак од искуства, Јовановића води ка насловима, али, уместо да им се слепо препусти, он стаје на пола пута, оријентисан обема категоријама, чиме приче постају истовремено сличне и различите.

Петнаест целина збирке *Низ зелендер* се, најпре на основу географске одређености из које проистичу њихове примарне тематске око-

снице, могу се условно поделити у три групе: „приче *одавде*”, „приче *оданде*” и „приче *између*” – прва група се дешава у ауторовој домовини, друга у простору у коме он живи већ дужи низ година, а трећа описује мигранте из југословенског у северноамерички простор. Та потоња група тзв. емигрантских прича је свакако најприметнија и у безмало сваком погледу квалитетнија од осталих; у њима аутор тематизује одласке и повратке у домовину. Проза која истражује ове мотиве најчешће је подстакнута сопственим искуствима и у нашој књижевности може се трасирати од незаобилазних Црњанског и Пекића до Тасића и Албахарија, те новијих имена попут Дејана Тиага Станковића, Ивана Антића и Иванчице Ђерић. У случају Јовановића, у питању је простор Канаде са свим симболичким обележјима које он носи – хладноћа, неприступачност, изолованост, дихотомија унутра/напољу, висок стандард, проблеми радничке класе и сл. – и која се могу препознати у причама „Зашто сам постао писац, и како?”, „Страст”, „Смешна прича”, „Уже које се трза” и „Зар је то прича?”, док се на њих у траговима алудира у причама „До последње капи крви” и „Кобила”. Мотиви које аутор истражује нису непознати нашој публици, посебно након дела малочас поменутих писаца која говоре о повратку емиграната у домовину и питањима укоренености. Ове приче чине исто то и постављају питање које је у сржи свести оних који су отишли, или се вратили – да ли су код куће *шамо где су отишли*, или им је дом у *домовини*, или негде *између*, или пак *нигде*? Прича „Смешна прича”, на пример, открива разлику између Србије и Америке – узгред, САД се јављају у неколико прича као дестинација емиграната из СФРЈ, али се могу посматрати заједно са Канадом као један већи ентитет – и потенцира промене које су се у међувремену десиле: „Планета је двадесет пута обишла Сунце откако смо љубав мог живота и ја јели трешње, читали Црњанског и ковали план о бекству од историје из мајке Србије у маћеху Америку. Број становника планете је од онда порастао за милијарду и по. Богати су огромно увећали свој капитал, а сиромашни знатно дубље потонули у беду. По мојој родној и смртној земљи побацане су бомбе. [...] Док је Београд растао уз јасну зорњачу, некадашњи афрички студент са распареном Енциклопедијом Југославије постаде грађанин моје родне и смртне земље, ја постадох грађанин Америке, и свет беше сведен на величину моје уштеђевине.” Овакви пасажии нису ретки у збирци, а начин на који Јовановић дијагностикује југословенски и северноамерички простор, иако не јединствен у савременој продукцији, јесте поетичан, посебан и довољно индикативан да истакне суштинске промене на које се имигранти навикавају. Тако се у опису домовине у причи „Зашто сам постао писац, и како?” издваја један од мање приметних аспеката југословенског жи-

вота, али се тек једном реченицом примећује не само разлика између већинског начина размишљања *шага* и *сага*, већ и пресудне свакодневне ситуације које су окупирали људе некадашње државе: „На летовања се, уместо у западну Европу, путовало у друге југословенске републике, на чије се већинске народе реферисало у аугментативу, а у зиму се – често по маглама горког мириса – тоциљало на славе, где се за доминацију у разговору борило гласношћу и ширином гестикулације.” Слични искази, али посвећени савременом тренутку, могу се пронаћи у причама попут поменуте „Страсти” или насловне приче збирке, која и јесте пролонгирана критика данашњег друштва. С друге стране, у причи „До последње капи крви”, реализованој у серији кратких прозно-поетских целина које се ритмично смењују наизменично бележећи ток свести приповедача-посматрача и догађаја у локалној кафетерији – ова прича је у вези са „Ламентом над Београдом”, и то на формалном, садржинском, тематском, идејном и поетичком нивоу – јавља се глас странца Маркоса, који говори: „Америчка парадигма је пропала. Ови што имају – имају све више, ови што немају све су сиромашнији, а како је народ темељно деполитизован, не повезује се и не буди, већ се затвара у своје јефтино изнајмљене собе и дрогира.” Пошто се из оваквих ставова види да се северноамерички простор никако не намеће као суштински бољи, читаоци се могу запитати зашто Јовановићеви емигранти напуштају земљу и како се сналазе у новим окружењима. Међутим, ти разлози су одавно познати, како из личног искуства, тако и из искуства читања „емигрантске” књижевности, и аутор не мора да открива дубину порива који његове протагонисте тера на бег – довољно је, као у причи „Уже које се трза”, навестити трагедију која покреће одлазак – већ може да се сврсисходније фокусира на њихове доживљаје, (не)снађеност у новом свету и промишљања о језику као дефинишућем фактору и утемељењу идентитета.

Поменута прича „Зашто сам постао писац, и како?”, једна од оних у чијем је средишту протагониста-писац (остале су „Страст”, „До последње капи крви”, „Ледене коцке” и „Зар је то прича?”), најдетаљније тематизује одлазак из домовине, повезујући га са приповедачевим поетичким донетима и оквирима. Он не само да даје одговор на питање у наслову приче – „Писац сам постао тако што сам отишао. Постао сам писац како бих се вратио.” – већ и демистификује позицију писца са ових простора на северноамеричком континенту, не заводећи читаоце: „Не пишем у пријатном кутку који је Арто сматрао условом за бављење списатељским занатом, већ у кафетерији ’Second Cup’ на углу ул. Блур и Липинкот. Окружен сам ђацима и студентима, дилерима и купцима дроге, рентијерима и социјалним случајевима.” У

овом набрајању може се уочити срж данашње Америке и Канаде, као и став дошљака према становништву које је ту одраније, али Јовановић не остаје дужан за приказ и друге стране тог односа у истој причи која тако долази у најуспешније у збирци: „И сад, када моме странствовању то и такво име више не пристаје, јер ван земље проведох више од провербијалне деценије Одисеја, гости кафетерије у којој ово пишем говоре ми: 'Схватимо да си тренутно настањен у Торонту. Али, где је твој дом?' чине то још увек, иако сада поседујем искључиво документа са адресом Торонта, града чији аеродромски код (YU3) – сугерише да се ради о крајњем исходишту, о дестинацији из које се нема куд.” Ипак, посматрање сутрађана није ограничено само на описивање Других, већ се неретко дешава да приповедачи-емигранти описују остале усељенике, оне који долазе са истих простора или пак других меридијана, што се може уочити у последњој целини, причи песничке структуре и погледа на свет, „Зар је то прича?“, када лирски глас описује кога све свакодневно види у новом окружењу: „Босанци Индијанци Хрвати Срби / Канадски Мађари и Црнци са кинеском крвљу / [...] / Избеглице са Кордуна из Лике Босне Шумадије Бачке Срема / Киргистана и Узбекистана”. Сви имигранти постају део једне веће гомиле а песник/приповедач их у безмало гинзберговском крику набраја и класификује, творећи тако нови пресек друштва савремене Америке и Канаде, али и Балкана, те, напоследку, целог света.

Иако у мањини, ове приче својом успешношћу превазилазе оне које аутор позиционира у окружење савремене Србије и Запада и у њима истражује гротескне или благо фантастичне ситуације („Ко куца, ући ће”, „Заједно смо јачи”, „Нико као ја и ти”), критички гледа на трагедију глобалне свакодневнице („Чоколада са млевеним лешницима”, „Кобила”, „Низ гелендер”, „Добар дан”) или осветљава пресудни тренутак у животима појединаца који их покреће или сумира њихову промену и самоспознају („Голубији измет”, „Ледене коцке”). Збирка *Низ гелендер* поседује тек неколицину прича које би се могле оценити као непотребне, недовољно разрађене или ниског квалитета, но оне не нарушавају њену читљивост и ток. Она такође искаче из калупа тематских и/или концептуалних збирки поменутих на почетку, како својим необичним настанком, тако и одабиром тема на које Ненад Јовановић успешно усмерава свој прецизан израз.